

ILUSTRACIJA - *Sarajevo i Jeruzalem*; Rekonstrukcija Sarajeva izvedena na temelju izvora: Charles Billich, *Simfonija Sarajeva*; 2006., gradoskopija, u sklopu trilogije svjetskih multireligijskih centara zajedno s Jeruzalemom i Toledom.

ILLUSTRATION - *Sarajevo and Jerusalem*; Reconstruction of Sarajevo performed on the basis of sources: Charles Billich, *Sarajevo Symphony*; 2006, gradoscopy, as part of a trilogy of world multireligious centers along with Jerusalem and Toledo).

Dr. Stefan Jakob Wimmer je njemački orijentalista, autor i urednik na poljima vjerske historije i međureligijskog dijaloga. Studirao je na Hebrejskom univerzitetu u Jerusalemu, gdje je doktorirao na egiptologiji (1994.), a sada je vanredni profesor na Univerzitetu Ludwig-Maximilians u Minhenu (Bavarska). Također je kustos za hebrejski i stari Bliski Istok na Orijentalnom odjelu Bavarske državne biblioteke. Zajedno s katoličkim starozavjetnim učenjakom Manfredom Görgom (1938-2012. godine) Osnovao je 2001. godine Društvo prijatelja Abrahama za istraživanje historije religija i međureligijski dijalog, kojim predsjedava od 2013. godine. Član je Minhenskog vijeća religija, aktivan je u Minhenskom Lehrhausu religija, inicijativi rabina Stevena Langnasa za obrazovanje odraslih, i već duži niz godina podržava Minhenski centar za islam, koji je nastao kao inicijativa imama dr. Benjamin Idriza. Među njegovim brojnim publikacijama je i rad o islamu u Bosni, koji su zajedno uredili Benjamin Idriz i Stephan Leimgruber: „Islam mit europäischem Gesicht. Perspektiven und Impulse“ (2010.); poredenje Kur'ana i Biblije sa Stefanom Leimgruberom: „Von Adam bis Muhammad. Bibel und Koran im Vergleich“ (2005.), studija o ženama vezanim za proroke u Kuranu: „Abu Safija, Maria woher hast du das? Frauengestalten im Koran“ (2008.) i istorija orijentalnih i islamskih međusobnih veza u istoriji Minhenar: „München und der Orient“ (2012.).

Dr. Stefan Jakob Wimmer is a German Orientalist, author and editor in the fields of religious history and interreligious dialogue. He studied at the Hebrew University in Jerusalem, where he received his PhD in Egyptology (1994), and is now associate professor at Ludwig-Maximilians-University in Munich (Bavaria). He is also curator for Hebrew and the Ancient Near East at the Oriental Department of the Bavarian State Library. Together with the Catholic Old Testament scholar Manfred Görg (1938-2012) he founded the Friends of Abraham Society for research on the history of religions and interreligious dialogue in 2001, which he has been presiding since 2013. He is a member of the Munich Council of Religions, is active in the Munich Lehrhaus of Religions, an initiative by Rabbi Steven Langnas for adult education, and has for many years been supporting the Munich Centre for Islam, an initiative by Imam Dr. Benjamin Idriz. Among his numerous publications is a work on Islam in Bosnia, co-edited with Benjamin Idriz and Stephan Leimgruber: "Islam mit europäischem Gesicht. Perspektiven und Impulse" (2010); a comparison of Quran and Bible, with Stephan Leimgruber: "Von Adam bis Muhammad. Bibel und Koran im Vergleich" (2005), a study on women related to the prophets in the Quran: "Abu Safija, Maria woher hast du das? Frauengestalten im Koran" (2008), and a history of oriental and Islamic interconnections in the history of Munich: "München und der Orient" (2012).

Stefan Jakob WIMMER

RELIGIJA U SEKULARNOM DRUŠTVU
Prepreka ili korist?

RELIGION IN A SECULAR SOCIETY
Impediment or Benefit?

Sažetak

Autor istražuje iz perspektive zapadnoevropske zemlje, u njegovom slučaju Njemačke, može li se i na koji način religija cijeniti u sekularnom društvu. Historijskim kritikama ukazuje da bismo trebali revidirati svoje navike; kako se (na „Zapadu“) doživljava islam, kako se religije percipiraju izvana, ali i kako religiozni ljudi ponekad lažno predstavljaju nereligiozne. Umjesto toga, on se zalaže za prilagođavanje naših kategorija „mi“ i „ostali“ i udruživanje snaga s onima koji su posvećeni zajedničkom životu protiv onih koji vode kampanju i agitiraju protiv toga, bez obzira na to ko u šta vjeruje. Njegova razmatranja oblikuje situacija u Njemačkoj, ali dovode do zaključaka koji imaju univerzalnu vrijednost.

Ključne riječi: *perspektivnost percepcije, Njemačka, Jerusalem, kršćanstvo, islam, sekularno društvo, sekularna država, nereligioznost, religijska istorija, zloupotreba religije, nacionalizam, prosvjetiteljstvo, 1968, papa Franjo.*

Promjena u perspektivi

Sasvim je prikladno kada čitatelju navodim temu iz Sarajeva - Jerusalema Evrope - u Jerusalemu. Tamo sam živio sedam godina dok sam bio student na Hebrejskom univerzitetu. Bilo je to *sedam godina izobilja* (usp. Priču o Josefu u Postanku 41:53 i suri Jusuf 12:47) u intelektualnom i duhovnom smislu, jer život u Jerusalemu može naučiti one koji žele učiti o bogatstvu u raznim religijama i denominacijama i iskusiti kako živjeti jedni s drugima (suživot), po strani (iuxta-postojanje), a nažalost i jedni protiv drugih (kontra-postojanje). Za mene je ovo poglavlje u mojoj biografiji značilo živjeti kao stranac (Nijemac) i biti dio vjerske manjine (kršćanin).¹ Bio sam znatiželjan da znam šta ljudi povezuju u svojim mislima, možda prešutno, s pojmom da su kršćani. Tako sam ponekad pozivao svoje prijatelje na razgovor i pitao ih šta bi im spontano palo na pamet – ne razmišljajući – kad bi razmišljali o kršćanstvu. Njihove odgovore oblikovala je vrlo specifična situacija u Starom gradu u Jerusalemu. Veoma dominantna percepcija je bila da su kršćani podijeljeni u nevjerovatno kompliciranu mješavinu denominacija, s dugom historijom međusobnog rivalstva i sukoba. Zapravo, razne crkve su se nadmetale oko svog posjeda svetih mjesta. Crkvu Rođenja u Betlehemu, sagrađena nad pećinom u kojoj se prema tradiciji rodio Isus Krist, dijele pravoslavni, katolički i jermenski monasi i svećenici, a događa se da se sukobljavaju oko svojih navodnih prava i potraživanja koji dio Crkve je čije „teritorijalno“ vlasništvo, a to može eskalirati čak i do nasilnih prepirki. Slike i video snimci ranjenih redovnika koje bolničari izvode iz crkve redovno izazivaju glavnu pažnju u medijima – a javnost se suočava s porukom poput „ovako se religiozni kršćani odnose jedni prema drugima“; „Znamo, jer čitamo u novinama i stalno gledamo na televiziji.“ Dalje, moji prijatelji su pripisali kršćanima snažnu sklonost da fizički dodiruju predmete koji se smatraju svetima, kamenje kojim je Isus navodno hodao, ljube ih, a posebno ikone. Među orijentalnim i pravoslavnim vjernicima ovo je zapravo uobičajeno, dok odmjerjenja i unutrašnja pobožnost mnogih drugih kršćana mnogo manje privlači pažnju i stoga se ne percipira izvana. Kad sam se raspitivao o osnovama kršćanske vjere, redovno su mi govorili da – za razliku od islama ili judaizma – to nije u skladu s racionalnošću: kršćani tvrde da je Isus sin Boga, ali i sam Bog. Oni priznaju monoteizam, ali se i dalje obraćaju trojstvu. A kad sam, sve očajniji, pokušao izvući bilo

¹ Otprilike 1990., kada sam živio u Jerusalemu, kršćani su brojali 3% stanovništva Jerusalema (s oko 25% muslimana i 72% Jevreja). Danas je manje od 1,5% kršćana, oko 37% muslimana i 60% Jevreja. Izvor: <https://he.wikipedia.org/wiki/מִלִּישׁוּרִי> (Hebrew).

kakvu pozitivnu percepciju kršćana, nisam čuo pitanja vjere, već komplimente o visokokvalitetnom obrazovanju u školama koje su u Palestini uspostavili misionari 19. stoljeća, impresivnoj arhitekturi poznatih katedrala u Evropi i o divnoj muzici klasičnih kompozitora poput Bacha.

Očigledno je da može biti prilično razočaravajuće, čak i poražavajuće, iskusiti vlastito vjerovanje – brige koje su svete, drage i dragocjene – iz vanjske perspektive. Pa ipak, sva su ova zapažanja sama po sebi istinita, nisu ni lažne vijesti ni propagandne laži. Ali ona nemaju nikakve veze, baš nikakve, s tim kako bi većina običnih kršćana shvatila i cijenila i (nadam se) živjela svoju vlastitu religiju. Nakon mog povratka u Njemačku, počeo sam razumijevati šta muslimani ovdje moraju proživjeti! Vanjska percepcija islama i muslimana, kako je neprestano prenose mediji, ali takođe u određenoj mjeri, prema vlastitim zapažanjima, možda nema nikakve veze, baš nikakve, s tim kako sasvim normalni muslimani percipiraju i cijene i (nadamo se) žive svoju religiju.

Religija gledana izvana

nakon ovog podužeg uvoda, sada bih želio prenijeti ovu promjenu perspektive, od gledanja vlastite religije izvana do percipiranja religije kao takve spolja. Imajte na umu da u sekularnom zapadnom društvu, kakvo je ovdje u Njemačkoj, nereligiozno gledište nije nešto neobično ili otuđujuće – ono je široko dominantno. A ono zauzvrat doživljava vjerske stavove, u najmanju ruku, prilično neobičnim i sve više i više od marginalne važnosti. Mehanizmi koji nas motivišu da negujemo pozitivne aspekte onoga što smatramo svojim, istovremeno ukazujući na negativne na strani drugih, djeluju i ovdje. Ljudi koji se drže dalje od religije imaju tendenciju da naglašavaju ogromnu štetu za koju su religije optuživane da su stvorile u prošlosti i do danas. Stereotipi su dobro poznati: religije su navodno direktni ili indirektni razlozi gotovo svih ratova, sijali su netrpeljivost i segregaciju, nezadovoljstvo naukom i odbacivanje ljudskih prava, huškanja svojih pristalica i istovremeno ih uspavljaju u zaostalost i fatalizam (usp. Karlov Marxov „opijum naroda“); česte ključne riječi u ovom kontekstu govore same za sebe: „sveti rat“, teror, krstaški ratovi, inkvizicija, suzbijanje žena, zlostavljanje djece itd. itd. Nije li John Lennon „Zamislite nijednu religiju“ generacijama izražavao svoju vrlo razumljivu želju za boljim i mirnijim svijetom?

Pregledajmo u ovom trenutku početke dviju religija koje nas se najviše tiču. Kada suprotstavimo kršćanstvo i islam, očito možemo dijagnosticirati zapanjujuće razlike. Zapravo, islam je u svojoj najranijoj fazi bio uključen u kontekst nasilnih sukoba koji su uključivali borbe, ratove i vojnu ekspanziju. Iz muslimanskog pogleda iznutra, suštinska percepcija je da je u početku bila samoodbrana od egzistencijalnih prijetnji izvana, za sam opstanak ranih vjernika; tada je osigurana politička moć, ali se sama vjera nije širila nasiljem i prisilom. Ni sam poslanik Muhammed nije mogao ostati po strani,

pozivajući se na svoju duhovnu funkciju, već je sveobuhvatno morao voditi Ummet kao njegovu glavu u svim pogledima, uključujući najopasnije i najneprijatnije potrebe. Sva se prednost davala prevenciji i izbjegavanju nasilja i sukoba gdje god je to bilo moguće, a tamo gdje je rat bio neizbježan, postavljena su pravila koja utvrđuju da vjera ni u kom pogledu nije kompatibilna sa neprimjerenim i neljudskim ponašanjem. Zapanjujući obim brzog širenja prvog islamskog carstva može se smatrati očekivanim s obzirom na vjerski entuzijazam. Ali naglašava se da su ostale religije, koje su sada pod muslimanskom upravom, poput kršćanstva, judaizma, zoroastrizma, bile poštovane i nije bilo nametnutog masovnog prelaska na islam.

Rani kršćani su se suočili sa najžešćim progonima moćnog i neumoljivog Rimskog carstva tokom prvih tristo godina kršćanske ere. Preživjeli su bez ikakvog nasilnog opiranja. Očigledno je da je njihova odlučna i безусловna spremnost za mučeništvo – u smislu da su ubijeni jer se nisu borili, da nisu ubijeni kao borci, što su smatrali nespojivim, pa čak i u suprotnosti s Isusovom porukom – toliko impresionirala druge. Umjesto da se smanjuju i nestaju, što su se rimski carevi brutalnije borili da ih unište, kršćani su polako i postojano postajali sve mnogobrojniji. To se promijenilo kada su carevi Galerije (311. godine na Istoku) i Konstantin (313. godine na Zapadu) legalizirali kršćanstvo, možda namjeravajući da ga integrišu i marginaliziraju u višeznačno tkivo brojnih različitih kultova u Carstvu. Ali već u istom stoljeću, za vrijeme Teodosija (379-394. n.e.), kršćanstvo je proglašeno službenim kultom Carstva, paganski hramovi su zatvoreni, a zatim uništeni, a korak po korak takozvane paganske religije su potpuno uništene. Zapravo, gdje god su kršćani stekli moć tokom srednjeg vijeka i u ranom modernom dobu, sve ostale religije su bile istrijebljene. Kršćanstvo ne bi bila najveća svjetska religija danas da Latinska Amerika, u kojoj danas živi većina kršćana, nije pokrštena: s Biblijom i mačem, kroz nemilosrdno iskorištavanje, pa čak i genocid. S druge strane, većina muslimana danas živi u jugoistočnoj Aziji (ponajviše u Indoneziji), kamo nikada nije došla nijedna muslimanska vojska. Pod muslimanskom vlašću su se kršćanska i jevrejska religija, po pravilu (ne bez izuzetaka), tolerisale; čak su i izgradnju crkava i sinagoga ponekad sufinansirali sultani Osmanskog carstva. Na primjer, u Sarajevu su podignute džamije, crkve i sinagoge u njihovim neposrednim okolinama. Istovremeno, kršćanski Evropljani su se borili jedni protiv drugih i provodili nagodbe zbog onoga što se naziva „mir između religija“: na svakoj teritoriji stanovništvo je moralo prihvatiti denominaciju (bilo katoličku ili protestantsku) svog vladara, ili je protjerano. Daleko više žrtava stvorio je Tridesetogodišnji rat (1618.-1648.), koji se vodio među kršćanima za svoje političke pretenzije u srednjoj Evropi, nego osmanski ratovi protiv njih u 16. i 17. stoljeću.

Osporavanje naših dobro naviknutih obrazaca percepcije može pomoći da shvatimo da je Crkva kao institucija bila vrlo daleko od onoga kako danas kršćani pretežno razumiju svoju religiju – sve dok je imala političku moć. S druge strane, islam ili muslimani, čini se, uspjeli su se mnogo bolje snaći dok su bili u snazi, iako primjeri prošlosti ne sustižu moderne koncepte jednakih prava i sloboda i ne mogu

ILUSTRACIJA - *Panorama Sarajeva* - džamije, crkve, katedrale i sinagoge zajedno. Gyula (Julius) Háry, detalj, objavljeno 1901. godine.
ILLUSTRATION - *Panorama of Sarajevo* - mosques, churches, cathedrals and synagogues together. Gyula (Julius) Háry, detail, published in 1901.

poslužiti kao model za sadašnjost ili budućnost. U tom pogledu se često spominje poznati Al-Andalus. S kršćansko-evropskog gledišta izgleda kao sjajna i izuzetna epizoda, ali u kontekstu muslimanskih društava nije bila toliko neobična, s obzirom na to da su slični uslovi bili česti u islamskoj prošlosti.

Kao posljedica toga, moramo poremetiti naše ugodne sheme razmišljanja i revidirati tako široko rasprostranjen na Zapadu pojam islama kao militantne religije nasuprot kršćanskoj ljubavi prema bližnjemu (i, naravno, obrnuto također). Stoga u nastavku neću precizirati šta bilo kršćanstvo ili islam mogu značiti za sekularno društvo. Zabrinjava religija kao takva.

Prosvjetljenje

U ovom trenutku neki bi uložili prigovor, što se vrlo često dešava na Zapadu. Teško da se dogodi bilo kakva rasprava o islamu među nemuslimanima, a da neko nije istakao da su muslimani zaobišli eru prosvjetiteljstva, i mi bismo im, u najboljoj namjeri, toplo preporučili da sustignu i što je brže moguće krenu tragom posljednja dva do tri stoljeća prosvijetljenog, zapadnog razvoja. Neki nisu ni svjesni nepodnošljive mjere eurocentrične arogancije koju pokazuju. Na Okcidentu je „mračni srednji vijek“ prethodio prosvjetiteljstvu, nakon čega je slijedila totalitarna moć „Svete inkvizicije“, te razorni ratovi nakon Reformacije. Muslimanske zemlje nisu imale (i u pravilu nemaju do danas)

crkvenu instituciju koja bi morala biti otrgnuta s političke moći. Ali oni su sve više zaostajali, od ranog modernog doba, u ekonomskim i pitanjima kulture. Razlozi nemaju puno veze s religijom, a mnogo više imaju veze sa politikom. Osmanska flota je lišena pomorske nadmoći na Mediteranu u 16. stoljeću od strane takozvane „Svete alijanse“, udruženih snaga merkantilne Republike Venecije, katoličke Španjolske, viteškog reda Malte i Papske države. Španija je nastavila i pretvorila „rekonkvistu“, oslobađanje (iz njihove perspektive) cijelog Iberijskog poluostrova od muslimanske vladavine (ostvareno 1492. godine nove ere), direktno u „konkvistu“ – osvajanje Novog svijeta (počevši od 1492. godine nove ere). Nezamislive količine zlata, koje su tamo opljačkane, donijele su kršćanskim dijelovima Evrope neusporediv ekonomski procvat, o čemu još uvijek svjedoče neprocjenjivi zlatni dekori naših baroknih crkava. Muslimanske regije u jugoistočnoj Evropi, sjevernoj Africi, na Bliskom istoku i u centralnoj Aziji ostale su i u doslovnom smislu zaobiđene kada je otkriven morski put do Indije i Kine oko Afrike. Vjekovna svjetska ekonomska arterija poznata kao *Put svile* za kratko je vrijeme zastarjela, a na neki način su to postala i većina bivših centara islamskih civilizacija u očima „modernog svijeta“.

ILUSTRACIJA ~ H. Letter, *Bitka kod Lepanta, 7. oktobra 1571.*, u kojoj su flote Španjolske, Venecije i Papinske države pobijedile Osmanlije u posljednjoj velikoj morskoj bici u kojoj su sudjelovale galije (National Maritime Museum, London).

ILLUSTRATION ~ H. Letter, *The Battle of Lepanto, October 7, 1571*, in which the fleets of Spain, Venice, and the Papal States defeated the Ottomans in the last great sea battle involving galleys (National Maritime Museum, London).

ILUSTRACIJA ~ Edwin Long, *Prikaz masovnog pokršćavanja muslimana* - mavarski prozeliti nadbiskupa Ximenesa, Granada, 1500.

ILLUSTRATION ~ Edwin Long, *Depicting a mass baptism of Muslims* - The Moorish Proselytes of Archbishop Ximenes, Granada, 1500.

Istovremeno, u Španiji je novi koncept oblikovan i brzo primijenjen nasilu: ideja da svi moraju biti isti. Nakon protjerivanja ili prisilnog krštenja Jevreja i muslimana, biti Španjolac sada je značilo biti katolik. Po prvi put u svjetskoj historiji na scenu stupa himera jedinstvene „nacije“ u pogledu etnike, jezika, religije i kulture (čak i ako je vrijeme bilo prerano za pojam „nacija“). Manija apsolutnog, uniformiranog i totalitarnog zahtjeva da se provodi nasiljem zapravo označava prelaz iz srednjeg vijeka u moderno doba. Srednji vijek je imao svoje okrutnosti, ali od tada, od početka 16. stoljeća, sve i svakoga ko se nije želio integrirati u diktiranu istinu progonjen je mnogo sistematičnije i radikalnije i krajnje dosljedno, nego ikad prije. Međutim, ovaj novi način razmišljanja ne može se odvojiti od prosvjetiteljstva u Evropi, koje se nije moglo podići bez prethodno uspostavljenog dubokog neprijateljstva protiv religije, zamijenivši vjeru krajnjom tvrdnjom o racionalnosti i uzdižući samog čovjeka kao apsolutnog.

U 19. stoljeću razvija se nacionalizam, prvo kao pokret masa za njihovo oslobađanje od moći apsolutnih vladara i aristokracije, prije nego što se potom degenerira u novi dinamit za sučeljavanje i ratove, koji će nadmašiti daleko sve viđeno prije. Bila je to „kršćanska“ Evropa, koja je do sada u stvari

bila sve više i više sekularna, koja je monstruoznost nacionalizma izvozila preko svijeta, gdje još uvijek ubija umove masa.

Odnosno, nisu takozvani vjerski ratovi odveli svijet na rub ponora. Sekularne ideologije poput fašizma, nacionalsocijalizma, staljinizma (bez želje da se različitost izjednačava) proizvele su neslućene dimenzije neljudskosti. A historijski svjetski rekord u varvarstvu ne drže „sveti ratnici“ bilo koje vrste, već prosvjetljena i obrazovana, civilizovana nacija u središtu Evrope u 20. stoljeću – činjenjem holokausta.

Danas nas teroristički napadi Da'esa (dijaboličke organizacije koja bi htjela da ih zovemo „Islamska država“, zbog čega to nikada ne bismo trebali činiti) i mnogih drugih zaista plaše i žele izazvati našu civilizaciju. Ali, stavimo ovo u perspektivu: To je greška i nepravda našeg modernog svjetskog ekonomskog poretka, koji svake sekunde stvara više žrtava, izaziva sve više i više užasnih ratova, zanemaruje i ugrožava prirodu i okoliš i neizbježno će dovesti, ako se ne zaustavi, do uništavanja životnih uslova za čovječanstvo na planeti.

ILUSTRACIJA – „Sveti ratnici“ u ime sekularnih ideologija poput fašizma, nacionalsocijalizma, staljinizma, terorističkih napada Da'esa i mnogih drugih oblika koji su prouzrokovali holokaust i genocid...

Sadašnje stanje

Ova razmatranja ni na koji način ne upućuju na to da ne možemo biti duboko zahvalni za dostignuća prosvjetiteljstva i za sekularnu državu, koja je jedna od najdragocjenijih među njima. Dugoročno su stvorili uslove u kojima danas uživamo: omladinske grupe, na primjer, u crkvama, džamijama ili sinagogama, često su zainteresirane da uče i o drugim religijama; potiče ih se da se angažuju za migrante, za demokratske vrijednosti, za rodnu i socijalnu jednakost, za brigu o okolišu itd. Tu i tamo tim se pitanjima bave čak i s većom brigom (svakako u crkvenim zajednicama) nego čisto vjerskim učenjima. U našem okruženju, gdje smatranje sebe religioznom osobom nije unaprijed određeno tradicijom, porodicom ili etničkim specifičnostima, a nereligioznost se smatra „normalnom“ u *mainstream-u*, religija ima više veze s angažmanom za bolji svijet, a ne uopšte, kao u prošlosti, sa sukobom protiv drugih ili sa nadmetanjem za moć. Ali trebalo je puno više od prosvjetiteljstva u 18. stoljeću da bi se došlo do ove faze. Vodila su se dva svjetska rata i počinio Šoa, holokaust, prije nego što su crkvene institucije zaista počele shvatati i usvajati nenasilno rješavanje sukoba kao svoju vlastitu misiju; prije nego što su kršćani zaista počeli otkrivati i usvajati svoje veze sa Jevrejima. I zar Crkva nije dijelom pokazivala mnogo drugačije osobine sve do generacija naših djedova i baka – koje su odlikovale strogoćom, krutošću i kaznama? Protestni pokreti 1968. bili su presudni faktor u većini zapadnih zemalja da se pokrenu procesi koji su doveli do toga da naša društva daju ljudske slobode i usvoje odgovornosti; ovi su procesi još uvijek na djelu, kada se sada poštuju i postupno izjednačavaju različiti načini života i rodni identiteti. Na prvi pogled može se činiti opasnim vidjeti vezu – ali je li bilo sasvim slučajno da je pokretima 1968. godine prethodio Drugi vatikanski sabor Katoličke crkve, koji je trajao od 1962–1965? Crkva se stoljećima smatrala gotovo sinonimom krutosti, nepromjenjivosti i nepomičnosti. Posmatranje ove institucije kako iznenada ostvaruje istinski radikalne promjene i postizanje širokog napretka, otvaranje i postajanje „ljudskim“ u najboljem smislu, moralo je biti značajno na način koji je dosegao daleko dalje od vlastitih struktura.

Čini se da su neke pozitivne dinamike generirale uzajamne korektivne faktore na vjerskom i sekularnom polju. Nijedno se ne može razviti u izolaciji jedno od drugog; lekcije se mogu naučiti iz onoga što se dešavalo u sferi drugog, poduzimaju se stimulacije i impulsi, ali i razvoj oblikuje sebe i jedne i druge. Barem možemo reći da se vjerske i svjetovne struje ne trebaju sukobljavati jedna protiv druge.

Ovo se može činiti optimistično – i tako se misli. To može biti neočekivano, s obzirom na razvoj okolnosti širom svijeta. U sve više zemalja prisutni su političari koji otvoreno iskrivljuju i negiraju činjenice, huškaju protiv drugih i uzdižu vlastite nacije i sebe iznad drugih, masovno podržavaju i slušaju aplauze. Globalne opasnosti koje nam prijete, prikazane su gorim. Čemu onda optimizam?

Jer rezignacija nije dio religije, niti jedne religije. Rezignacija je suprotna religiji. Religija ne može bez nade, bez ljubavi i bez vjere. Religije ne mogu ostati bez moći, jer su blizu izvora. Religije ne mogu razmišljati o profitiranju, u smislu troškova i koristi, i ne mogu najaviti: Ako ovdje investiram, želim odmah postići rezultat. Na berzi se ne trguje religijama. Nemaju gornja ograničenja za pomoć ljudima u nevolji. Oni ne pitaju šta naša ekonomija dobija, niti im je stalo do nacionalnog ponosa. Religije ne podižu zaštitne zidove i ograde. Kao što je Manfred Görg² rekao: „Religija zahtijeva otvorenost.“ Snaga religije je i ustrajnost.

S ateističkog gledišta, ti izvori, na koje se oslanjaju religije, bili bi *fatamorgana* ili možda iluzija iz agnostičke perspektive. Ali na filozofskom putu, ono što nazivamo realnošću moglo bi samo po sebi biti iluzija. Ono što je bitno, na kraju je ishod: ljudi u svim krajevima ovog svijeta, koji se zalažu i bore za bolju budućnost, jer imaju (ili vjeruju da imaju) dobre razloge da ne budu rezignirani.

Ovdje ne trebamo postavljati pitanje postojanja Boga. U kulturnoj antropologiji ponekad se insinuira da je upravo strah, s obzirom na izloženost čovjeka izazovima prirode, bio motiv mašte o „natprirodnoj moći“ u ranom razvoju čovječanstva. Jednako dobro to je mogla biti želja za vizuelnim odnosom, kome adresirati, kamo usmjeravati osjećaje strahopoštovanja i radosti zbog svijeta i vlastitog postojanja – drugim riječima: zahvalnosti. Ne možemo odlučiti o ovim pitanjima. Ali možemo utvrditi da vjera u božansko, božanstvo ili Boga odražava želju koja je duboko ukorijenjena u etiologiji čovječanstva. Bez religije, suštinska pitanja *conditio humana* ostaju bez odgovora. Ali budući da će nam stvarnost uvijek ostati nedokučiva, nema smisla graditi sukobe između vjerskih i nereligioznih stajališta.

Šta činiti?

društvo, baš kao i pojedinac, ovisi o zdravoj ravnoteži između stabilnosti i dinamike. I jedno i drugo je od vitalnog značaja! Sama stabilnost značila bi stagnaciju, okamenjenost. Ali promjena mora biti utemeljena na zvučnoj referenci na sadašnjost i prošlost. Religije pružaju korijene i podršku, a time i osnažuju ljude da idu dalje i rastu. Religije – kada se pravilno razumiju – na idealan način pružaju stabilnost i dinamiku potražnje. U uvodu svoje doktorske disertacije, imam Benjamin Idriz³ iz Penzberga kod Minhena, koji je među najistaknutijim muslimanskim ličnostima u Njemačkoj, iznosi sljedeće što se tiče islama: „*Moram češće objašnjavati šta islam*

² Manfred Görg (1938-2012) bio je katolički teolog, egiptolog i drevni bliskoistočni učenjak. 2001. godine osnovao je Društvo prijatelja Abrahama za istraživanje istorije religija i međureligijskog dijaloga.

³ Dr. Benjamin Idriz, rođen je u Skoplju, sjeverna Makedonija, imam je i autor koji živi u Njemačkoj. Imam je Islamske zajednice Penzberg, grada u blizini Minhena, i inicijator i predsjednik Minhenskog foruma za islam.

nije, a ne šta jeste. To je uglavnom zbog nekih pogrešnih i dogmatskih interpretacija islama i njegove percepcije od strane samih muslimana. Oni koji razumiju islam kao vjeru u kojoj je već sve jasno objašnjeno od prijašnjih učenjaka, te da se treba vratiti nazad i uzeti od njih vjeru, takvi – iako se žale na trenutno stanje i žele bolju budućnost – ne mogu nuditi rješenja za budućnost, osim povratka u prošlost u kojoj više ne žive niti će ikada živjeti. To je utopija, odnosno nešto što bi se moglo izjednačiti sa traženjem vode u presušenom bunaru. Umjesto te potrage za utaljivanjem žeđi u bunaru, treba tražiti rijeku, tačku gdje voda protiče. Islam je, kao i rijeka, dinamičan i protočan. Izvor te vode je Kur'an koji je poslan čovjeku, kojem je dat zadatak da čita, misli, raspravlja, razmišlja, ispituje, osjeća, konstruktivno

ILUSTRACIJA ~ Demonstracije protiv islama - gest propagirane, problematične perspektivnosti percepcije.

ILLUSTRATION ~ Demonstrations against Islam - A gesture of propagated, problematic perspective of perception.

radi, djeluje i utječe. Onog trenutka kada sve to stane, kada se ta voda zamrzne, osušit će se, odnosno obezvrijediti, i izvor.“⁴

Razne manifestacije zloupotrebe religije, koje su nažalost česte u današnjem muslimanskom svijetu, što nažalost moramo prepoznati, pokazuju u osnovi goruću potrebu koju religija ima sa sekularnom državom. Samo sekularna država može garantovati uslove u kojima ne može biti prisile u religiji, kao što Kur'an zahtjeva (*El-Bekare* 2:256). Mogu se osloboditi religije od opasnosti od stagnacije i zaleđivanja, te pružiti klimu za dobar napredak u skladu sa ljudskim razvojem. Crkve su ovu činjenicu naučile i shvatile samo kao posljedicu gore opisanih bolnih procesa. Zauzvrat, sekularna država može i treba da se osloni na religioznost među svojim građanima. Umjesto da sumnja da predstavljaju uvredu protiv samopoimanja, sekularna država mora shvatiti religiju kao integralnog saveznika. Društvo ima koristi kada su religije ugodne. Baš kao što imaju koristi religije kada je u sekularnoj državi ugodno.

Ohrabrujuće paradigme za rečeno mogu se naći u izjavama sadašnjeg pape Franje. U ljevičarskoj stranci u Nemačkoj („Linkspartei“) grupa kršćana posvećena je ukazivanju na zajedničke vrijednosti i pronalaženju zabrinutosti koje je adresirao papa, podudarajući se s onima koje je Karl Marx promovirao. U svojoj enciklici (doktrinarno pismo pape svim katolicima) „*Laudato si!*“ (2015.), papa Franjo tvrdi da se vjera ne može odvojiti od zalaganja za pravedan svjetski poredak, a ekonomija, barem za vjernike, ne može biti odvojena od ekoloških problema. Promovirao je ekološka pitanja i zaštitu klime kako bi postala ključna pitanja Crkve. Održivost i pažnja koja se odnosi na Božiju kreaciju moraju se proširiti na sva Njegova stvorenja. Ni socijalna pravda ni ekološke vrijednosti ne mogu se primijeniti bez kritikovanja trenutnog ekonomskog svjetskog poretka. Na kraju se više nećemo moći suočiti s izazovima s kojima se čovječanstvo suočava u pogledu svog budućeg opstanka na planeti, kada se religiozno i sekularno neće udružiti i raditi kao jedno. Ne možemo sebi više priuštiti da religije idu svaka svojim putem u samostalnosti i neznanju drugih.⁵ Dijalog je dobar početak, ali mora hitno napredovati u stvarni timski rad. Sve drugo nas neće voditi ka spasenju ili Božijem zadovoljstvu, već ka aberanciji.

To nas vraća nazad u prvobitno zacrtanu, problematičnu perspektivnost percepcije. Izvana se na Franju gledalo kao na izuzetnog papu, koji tobože pobuđuje mnogo toga što se za katoličanstvo smatralo generičkim. Ali u stvari, ono čime se bavio govori iz srca širokih dijelova katoličkog svijeta, a on provodi samo odozgo, ono što obični vjernici već dugo osjećaju. Upravo tako, izjave muslimana, poput onih citata imama Idriza, izvana se smatraju jedinstvenim pozitivnim glasovima protiv mora fundamentalizma i zaostalosti koji se doživljava i prikazuje kao „tipično islamski“. U stvarnosti su ekstremisti i teroristi ti koji su marginalni fenomen kod muslimana – ali to još moramo priznati i u skladu s tim prilagoditi našu percepciju.

⁴ „Horizontalni aspekti u islamu“, doktorska disertacija Benjamina Idriza na bosanskom jeziku, Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru 2016.

⁵ To je pak glavna zabrinutost u najnovijoj enciklici pape Franje, „*Fratelli tutti*“ (2020).

Ono što preostaje je ispitivanje naših kategorija „mi“ i „ostali“. Nema više ovih ovdje kršćana kao protiv onih tamo muslimana (ili obrnuto); a ni religioznih kao protiv humanista, agnostika i ateista! Čak i naši naviknuti stereotipi o „lijevom“ i „desnom“ razrjeđuju globalne i regionalne izazove, umjesto da doprinose njihovom efikasnom liječenju. U stvarnosti, oni koji se zaista suočavaju su: **oni koji su posvećeni zajedničkom životu**

contra onih koji vode kampanju i agitiraju protiv,

oni koji su spremni konstruktivno pristupiti jedni drugima

contra onih koji se suprotstavljaju na konfrontacijski način

uzajamno uvažavanje

contra međusobnog zanemarivanja, nepoštovanja i prezira ljudi i njihovih vrijednosti – vlastite vrijednosti i vrijednosti drugih.

S obje strane ove podjele možemo pronaći ljude s desne i s lijeve strane, bilo koje religije i bez ikakve religije. Ne zbog pitanja sekularne ili religiozne prirode, već se oko ove borbene linije vodi borba za opstanak čovječanstva. Da bismo je osvojili, moramo učiniti oboje:

PRIDRUŽITI SE DOBROJ STRANI I AKTIVNO ODBIJTE
ONO ŠTO NAM PRIJETI.

ISLAM
IS
PEACE

ISLAMOPHOBIE
IS A CRIME
AGAINST
HUMANITY

LIBERTÉ
EGALITÉ
FRATERNITÉ
SORORITÉ
#Wear What
You Want

THE MUSLIM
DON'T
PANIC

L'ISLAMOPHOBIE

ISLAMOPHOBIE
PAIX

WE ARE
ONE
HUMANITY

STOP A L'ISLAMOC

...ION DES DISCRIMINATIONS ET
...IS ENVERS MUSULMANS DE
FRANCE

VIVRE
ENSEMBLE
EST URGENT

Fight against
racism and
Islamophobia

Defend
civil
liberties

OPHO

ISLAMOPHOBIE
≠
Liberté
LET THEM WEAR WHAT THEY WANT

